

ישיבות ליטא פרקי זכרונות

עורכים

עמנואל אטקס שלמה טיקוצ'ינסקי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

מרכז דינור לחקר תולדות ישראל
האוניברסיטה העברית בירושלים

ישיבות ליטא
פרקי זכרונות

ישיבות ליטא

פרקי זכרונות

עורכים

עמנואל אטקס

שלמה טיקוצ'נסקי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
מרכז דינור לחקר תולדות ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים
ירושלים

Memoirs of the Lithuanian Yeshiva

editors

Immanuel Etkes Shlomo Tikochinski

התקין לדפוס אברהם שלוין
הביא לדפוס יחזקאל חובב

ספר זה רואה אור בסיוע
בית שלום עליכם בתל אביב
האוניברסיטה העברית בירושלים:
הוועדה לכנסים מדעיים בינלאומיים
קרן יפה של המכון למדעי היהדות
המרכז לחקר יהדות פולין

הדפסה שלישית: ספטמבר 2007

מסת"ב ISBN 965-227-190-X

מספר קטלוגי Catalogue No. 185-506

© כל הזכויות שמורות למרכז ולמן שור לתולדות ישראל

ולמרכז דינור לחקר תולדות ישראל, תשס"ד

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History,

Jerusalem 2004

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז ולמן שור

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

הקדמה

7

9

עמנואל אטקס: מבוא – ישיבות ליטא בראי ספרות הזכרונות

שער ראשון: ישיבת וולוז'ין

59

ברוך אפשטיין: הנצי"ב מוולוז'ין

70

זלמן אפשטיין: ישיבת ולזין

81

שמואל לייב ציטרון: מלחמת הדינסטיות בישיבת וולוז'ין

94

יצחק ניסנבוים: בישיבות בויברוסק וולוז'ין

105

משה אלעזר אייזנשטאדט: ישיבת וולוז'ין

120

אפרים ראובן מושביצקי: מזכרונותי מה"ישיבה" בוואלוזין

132

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי: עולם האצילות

152

יהודה ליב דון-יחיא: בישיבת ולזין

164

אבא בלושר: ביאליק בוולוז'ין

182

מנחם מנדל זלוטקין: ישיבת וולוז'ין בתקופת ביאליק

193

פנחס טורברג: בצאתי מוולוז'ין

199

מאיר בר-אילן (ברלין): על ישיבת וולוז'ין וראשה

שער שני: ישיבת טלז

221

ירוחם אשר ורהפטיג: מרד המוסר בישיבת טלז

229

שמחה אסף: שנות הלימודים שלי בישיבת טלז

245

בן ציון דינור: שנתיים בישיבת טלז

262

מאיר שלי: רסיסי טלז

274

ב' שולמן: הרוח המהפכנית בישיבות טלז ושאדוב בשנים 1906–1909

שער שלישי: ישיבות קראו, מאלטש, מיר, לידה

- 293 אפרים דיינארד: הישיבה בקראו
300 איסר יהודה אונטרמן: ישיבת מאלטש בראשותו של ר' שמעון שקופ
312 שלמה זלצמן: בישיבה במיר
320 בן ציון זיו: זכרונות משיבת לידה

שער רביעי: ישיבות המוסר – סלבודקה, לומזה, נובהרדוק

- 327 יהושע ליב ראדוס: ישיבת סלבודקה
347 יום טוב לוינסקי: על הישיבה הגדולה בלומזה לפני יובל שנים
361 משה זילברג: נובהרדוק
372 שמואל בן ארצי: שְׁבִתִּי
387 חיים גראדה: הפולמוס שלי עם הירש ראסיינאי
- 423 רשימת התמונות

הקדמה

בשלהי המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים הגיעו ישיבות ליטא לשיא פריחתן. אלפי צעירים ברוכי כשרונות גדשו את ספסלי הישיבות כשהם נחושים כשאיפתם להיות לתלמידי חכמים. רבים מהם אכן היו לרבנים ולראשי ישיבות. רבים אחרים היו לחוקרים, לסופרים, לפעילי תנועות פוליטיות ולעסקני ציבור. ישיבות ליטא היו אפוא בית היוצר הן של האליטה הרבנית הן של האליטה התרבותית והפוליטית של החברה היהודית ברוסיה.

רבים מקרב מי שנמנו עם תלמידי הישיבות באותן שנים מצאו לנכון לתאר את חוויית הלימוד שלהם בישיבה באמצעות כתיבת זכרונות, מתוך הכרה שלתקופת הלימוד שלהם בישיבה היתה השפעה מכרעת על התפתחותם האישית ועל מהלך חייהם. זאת ועוד, רבים מן המחברים סברו שבתקופת הלימוד שלהם בישיבה הם זכו להיות עדים ושותפים לאחת התופעות היותר מופלאות בחיי הרוח של עם ישראל. מכאן נבע הצורך לספר על חוויותיהם האישיות ולתאר את הישיבות שבהן למדו. בין כך ובין כך, ספרות הזכרונות מעמידה בפנינו תמונה עשירה ורבת גוונים של ישיבות ליטא בתקופה שבה הגיעה השפעתן על החברה היהודית לשיאה.

בספר זה קובצו עשרים וארבעה פרקי זכרונות על ישיבות ליטא ולהם נספחו שני פרקי ספרות המעוגנים אף הם בחוויית הלימוד של מחבריהם. הפרקים המובאים כאן אינם אלא חלק מתוך מכלול החומר התיעודי על ישיבות ליטא המשוקע בספרות האוטוביוגרפית, בעיתונות התקופה ובספרי זכרון לקהילות שחרבו בשואה. שני השיקולים העיקריים שהדריכו אותנו בבחירת פרקי הזכרונות המובאים בספר זה הם איכותם הספרותית והמידה שבה הם משקפים את המציאות בישיבות שבהן מדובר. כמו כן הדריכה אותנו השאיפה לתת ייצוג הולם לישיבות השונות. למרות השיקול האחרון, חלק נכבד מן הספר מוקדש לישיבות וולוז'ין וטלו. ריבוי פרקי הזכרונות על שתי ישיבות אלה יש בו כדי ללמד הן על מעמדן המיוחד בכלל ישיבות ליטא הן על האיכות המיוחדת של תלמידיהן. לעומת זאת, מעטים באופן יחסי פרקי הזכרונות שנדפסו על ישיבות המוסר. את החסר הזה ביקשנו להשלים באמצעות שני פרקי ספרות המעוגנים בביגרפיה של מחבריהן.

מטעמי תקציב נאלצנו לוותר על תרגום של פרקים מתוך ספרות הזכרונות על ישיבות ליטא שנכתבה בידיש. יוצאת מכלל זה היא יצירתו החשובה של הסופר חיים

גראדה, הפולמוס שלי עם הירש רסינאי, הניתנת כאן לראשונה בלבוש עברי. ביצירה זו משתקף עולמה הרוחני של ישיבת נוברהדוק.

פרקי הזכרונות הובאו כאן בכתיב שבו נדפסו במקורם. הדברים אמורים גם ביחס לשמות של אישים ומקומות. במילים שהכתיב החסר מקשה לקראן הוספנו ניקוד חלקי. כמו כן פתחנו את מרבית ראשי התיבות כדי להקל על הקורא שאינו מורגל בהם. ההערות שבשולי הפרקים הן של העורכים, אלא אם צוין אחרת.

ספר זה הוא פרי עבודה משותפת: איסוף ראשוני של החומר וכתיבת המבואות הביוגרפיים נעשו בידי שלמה טיקוצ'ינסקי. הבחירה הסופית של פרקי הזכרונות שנכללו בספר וחיבור המבוא הכללי נעשו בידי עמנואל אטקס. תודתנו נתונה לפרופסור ישראל ברטל, לפרופסור חוה טורניאנסקי ולמר איליה לוריא על הסיוע בהבהרת מושגים שמקורם ביידיש וברוסית. תודה מיוחדת לגברת רות רוח ממרכז דינור על עבודת ההגהה האחראית והמסורה.

הספר יוצא לאור בסמיכות ובזיקה לכנס הבינלאומי בנושא "ישיבות ובתי מדרשות" שיתקיים מטעם מרכז דינור לחקר תולדות ישראל של האוניברסיטה העברית ומרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

עמנואל אטקס שלמה טיקוצ'ינסקי

ירושלים, חשון תשס"ד, נובמבר 2003

מבוא: ישיבות ליטא בראי ספרות הזכרונות

עמנואל אטקס

א. ספרות הזכרונות

מתוך אלפי הצעירים שחבשו את ספסלי הישיבות של ליטא במפנה המאות התשע עשרה והעשרים נמצאו עשרות אחדות שבחרו לכתוב פרק זכרונות המוקדש לתקופת לימודיהם בישיבה.¹ מבחר מתוך פרקי הזכרונות הללו מכונס בקובץ זה. מיהם כותבי הזכרונות על ישיבות ליטא? אילו מניעים עמדו ברקע כתיבתם? על אילו היבטים של חיי הישיבה הם בחרו לספר לקוראי זכרונותיהם?

מבט חטוף בביוגרפיות של מחברי הזכרונות איננו מותיר מקום לספק: רבים מהם השתייכו בשלב מאוחר יותר של חייהם לעלית התרבותית והפוליטית של העם היהודי בשלהי המאה התשע עשרה ובמחצית הראשונה של המאה העשרים. עם כותבי הזכרונות נמנו סופרים, חוקרים, מחנכים ורבנים. זאת ועוד: רבים מהם היו מעורבים בחיי הציבור, אם כעסקני תרבות אם כפעילים בתנועה הציונית או כתנועות פוליטיות אחרות שפעלו אז ברחוב היהודי. לקורא הישראלי בן ימינו מוכרים מן הסתם שמות כגון מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, בן ציון דינור, שמחה אסף, הרב מאיר בר אילן ושכמותם. אולם גם אלה מכותבי הזכרונות הפחות מוכרים לנו היום היו ברובם אישים משפיעים בחיי החברה היהודית.

מטבע הדברים שכותבי הזכרונות נמנו עם אלה מכין יוצאי הישיבות שנחשפו, במידה זו או אחרת, לתהליכי המודרניזציה שפקדו את יהודי רוסיה. בלשון התקופה אפשר לתארם כמי שהתמשכלו, שהרי כתיבה אוטוביוגרפית היא תופעה שמקורה בתרבות המערב והיא חלחלה אל הספרות היהודית באמצעות תנועת ההשכלה.² ממילא

* תודתי נתונה לדוד אסף, לישראל יובל ולירחמיאל כהן שקראו את כתב היד של מבוא זה והעירו הערות מועילות.

1 ראו שאול שטמפר, הישיבה הליטאית בהתהוותה, ירושלים תשנ"ה, בתוך רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים, עמ' 327-337; נאוה בר לב, עולמם הרוחני והחברתי של הלומדים בישיבות הליטאיות במחצית השנייה של המאה ה"ט ובראשית המאה הכ' כפי שמשקף בספרות הזכרונות - עיון בספר מקור ברוך לר' ברוך הלוי אפשטיין, עבודת גמר, האוניברסיטה העברית תשנ"ז, עמ' 124-125.

2 ראו שמואל ורסס, "דרכי האוטוביוגרפיה בתקופת ההשכלה", בתוך: מגמות וצורות בספרות

מובן מדוע הרבנים בין מחברי הזכרונות מעטים הם ביחס, שכן אלה מתלמידי הישיבות שהשתקעו בעולם הלמדני-רבני לא עסקו בכתיבה מסוג זה. יצאו מכלל זה רק רבנים שהזדהו עם הציונות הדתית – אנשים שבלשון ימינו אפשר לזהותם כאורתודוקסים מודרניים.

הזיקה של מחברי הזכרונות אל המודרנה תתחוויר לנו ביתר שאת אם ניתן את הדעת על כך, שרובם למדו בישיבות ליטא בשנות השמונים והתשעים של המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. עיתוי זה הוא רב משמעות: באותן שנים הגיעה הפעילות של ישיבות ליטא לשיא חסר תקדים בהיקפה. מנגד, אלו גם השנים שבהן נחשפו יהודי רוסיה לתהליכים רבי עוצמה של חילון ומודרניזציה. אחד הגורמים היותר משפיעים בכיוון זה היה הפוליטיזציה של הרחוב היהודי בעקבות הופעתה של הציונות, מכאן, ושל התנועות הפוליטיות שהתחרו בה, מכאן. תהליכים אלה לא פסחו כמובן על תלמידי הישיבות. חלקם נחשפו למודרנה עוד בהיותם בין כותלי הישיבה, ורובם – לאחר שעזבו אותה. נמצא שרבים מפרקי הזכרונות על ישיבות ליטא נכתבו מנקודת המבט של מי ששנו ופרשו. גם אלו מן המחברים שהוסיפו לדבוק באורח חיים של תורה ומצוות עברו תהליך של שינוי תרבותי וחרגו מתחומה של הספרות הרבנית. מה הגיע אפוא אנשים אלה לשוב ולפקוד את תוויית הנעורים של הלימוד בישיבה כאמצעות כתיבת זכרונות?

בדרך כלל אין כותבי הזכרונות מצהירים בפירוש על מניעיהם. על אלה אנו יכולים לדעת רק מכלל דבריהם. אפשר להתחיל כתיאור מניעי הכותבים על דרך השלילה: להבדיל מסופרי ההשכלה, ובתוכם מחברי האוטוביוגרפיות המשכיליות, מחברי הזכרונות על ישיבות ליטא לא כתבו מתוך מניעים דידקטיים. הם לא ביקשו לחשוף פגמים, להטיף ל"תיקון" ולהוביל לשינוי או למהפך. גם כאשר ישנה בדבריהם נימה של ביקורת, התמונה שהם מציירים מגוונת ומאוזנת. דוגמה מאלפת לכך ישנה ברשימתו של משה זילברג על ישיבת נובהרדוק.³ תהום מפרידה בין עולמה הביאורי של ישיבת נובהרדוק בראשית המאה העשרים ובין עולמו של זילברג, מי שישב על כס בית המשפט העליון של מדינת ישראל בשנות החמישים והשישים. לפיכך אין תימה, שזילברג שזר בתיאוריו הערות ביקורתיות ולעיתים אף עוקצניות. עם זאת,

ההשכלה, ירושלים תש"ן, עמ' 249–260; Alan Mintz, "Günzburg, Lilienblum and the Shape of Haskalah Autobiography", *AJS Review*, 4 (1979), pp. 71–110. בן עמי פיינגולד, "האוטוביוגרפיה כספרות, עיון ב'חטאות נעורים' למ'ל לילינבלום", מחקרי ירושלים בספרות עברית, ד (תשמ"ד), עמ' 86–111; משה פלאי, "החיים כמשל – סוגיות באוטוביוגרפיה הדיקטית, עיון באכיעזר למ"א גינצבורג", עיונים בחינוך, 41 (1985), עמ' 177–167.

להלן, עמ' 360–370. הדברים ראו אור לראשונה בשבועון פנים אל פנים בשנת 1971.

בדבריו ישנה מידה ניכרת של אמפטיה וכאשר הוא מגיע לאפיון אישיותו של ר' יוסף יוזל הורביץ,⁴ מנהיגה הרוחני של ישיבת נובהרדוק, נסחף זילברג עד כדי הערצה. כבואנו לחשוף את המניעים לכתיבת הזכרונות על ישיבות ליטא מתבקשת הבחנה בין שני מניעים עיקריים, שכל אחד מהם הוביל לדגשים שונים בכתיבה. בקרב המחברים ישנם כאלה המתמקדים יותר בסיפורם האישי. הם מבקשים לתאר, ואולי אף לפרש, את מהלך חייהם. ההנחה המשוקעת בכתיבתם היא, שחוויות הלימוד בישיבה היתה פרק רב משמעות בחייהם.⁵ אפשר למנות כמה סיבות לכך: מדובר בחוויית נעורים שלה משקל רב בעיצוב עולמו התרבותי והחברתי של הנער המתבגר. זאת ועוד: חוויית הלימוד בישיבה היא חוויה ראשונית – לראשונה יוצא הנער את בית הוריו ונוסע אל הישיבה הנמצאת במרחק של מאות קילומטרים מביתו. בישיבה עליו להתמודד לראשונה עם מציאות חדשה ולתפקד בתוכה כאדם בוגר ועצמאי. על כך יש להוסיף, שחוויית הלימוד בישיבה היתה חוויה טוטלית: התלמיד הצעיר בילה את רוב שעות היממה כשהוא רוכן על דפי הגמרא מתוך שאיפה וחתירה למצוינות בלימוד. על כל אלה נוספה התחושה המרוממת של השתייכות לקבוצת עליית שממנה עתידים לצמוח גדולי התורה של הדור. לא מפליא אפוא, שלא מעט מכין מחברי הזכרונות הצהירו בפירוש כי חוויית הלימוד בישיבה טבעה חותם עמוק על כל מהלך חייהם.⁶ מחברים אחרים נוטים להדגיש יותר את תיאור הישיבה כשלעצמה. מחברים אלה נוהגים כמי שהיו עדים לתופעה יוצאת דופן בערכה ואשר על כן הם מבקשים לזכות את הרבים במידע אמין ועשיר על טיבה של תופעה זו. לעתים ישנה בכתיבתם של אלה גם נימה של פולמוס: הם מבקשים לתקן את מה שנראה להם כתיאורים מסולפים של הישיבה הליטאית.⁷ מכל מקום, ביסוד כתיבתם של ה"עדים" עומדת ההכרה, שבתקופת לימודיהם בישיבה הם היו שותפים לאחת התופעות היותר חשובות בחיי הרוח של עם ישראל.

האמת ניתנת להיאמר, שרוב מחברי הזכרונות הושפעו משני המניעים הנזכרים גם יחד, אם כי במינונים שונים. נמצא שמחברי הזכרונות היו שותפים להכרה כי חוויית הלימוד בישיבה מילאה תפקיד מכריע בהתפתחותם האישית, כשם שהם היו שותפים להכרה שהישיבה הליטאית, שהם זכו להימנות עם תלמידיה, היא מוסד בעל חשיבות יוצאת דופן בחיי העם היהודי.

4 ר' יוסף יוזל הורביץ (1848–1919), יסד את ישיבת נובהרדוק בשנת 1896 ועמד בראשה עד למותו.

5 ראו בר לב (לעיל, הערה 1), עמ' 14–16.

6 ראו דוגמאות לכך אצל בר לב (לעיל, הערה 1), עמ' 11–13.

7 ראו, למשל, תגובתו של מנחם מנדל זלוטקין לתיאורו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי באשר למקומה של ההשכלה בישיבת וולוז'ין, להלן עמ' 183–184.

לאילו נושאים נדרשו מחברי הזכרונות? ככלל אפשר לומר, שהם ביקשו להציע לקוראיהם תמונה מקיפה ועשירה של חוויית הלימוד בישיבה. הם סיפרו על הלבטים והשיקולים שקדמו ליציאתם לישיבה, על תלאות הדרך, על סדרי הקבלה עם הגיעם לישיבה, על מקורות המחיה שעמדו לרשותם, על האכסניה שהתגוררו בה ועל הסעודות שהכינו להם בעלת האכסניה. נושא שזכה לתשומת לב רבה הוא דמותם של ראשי הישיבה ואופיים של השיעורים. כמו כן תיארו רבים מכותבי הזכרונות את סדר היום ואת כללי המשמעת ששררו בישיבה. אחדים מהם גם מסרו דיווח פרטני על הישגיהם הלימודיים בתקופה שבה עשו בישיבה. אולם בצד תיאור שגרת החיים בישיבה הקדישו כותבי הזכרונות תשומת לב גם לאירועים מיוחדים, כגון ליל הסדר בביתו של הנצי"ב⁸ וחג פורים בישיבה. יש גם מכותבי הזכרונות שהקדישו תיאורים לדמותם של תלמידים בולטים – המתמידים והעילויים שהיו לשם דבר בפי כול. אפשר להצביע על שתי תופעות נוספות שזכו לתשומת לב רבה של מחברי הזכרונות: גילויים שונים של "השכלה" בקרב תלמידי הישיבה והמרירות שניהלו התלמידים כנגד הנהלת הישיבה. לשתי תופעות אלה נשוב בהרחבה להלן.

שאלת מעמדה וערכה של ספרות הזכרונות כמקור היסטורי היא שאלה מורכבת וחשובה, אלא שהיא חורגת מתחום דיוגנו. נסתפק כאן בהערה, שלמרות הספקות וההסתייגויות, ספרות הזכרונות כוללת את העדויות העשירות והמפורטות ביותר על ישיבות ליטא. והנה, אם באשר לעובדות ה"יבשות" אי אפשר לכתוב על ישיבות ליטא מבלי להזיקק לספרות הזכרונות, הרי שכאשר שמדובר בחוויית הלימוד בישיבה כפי שנטבעה בנפשם של התלמידים – על אחת כמה וכמה. אפשר אף לטעון כי התיאורים שעניינם החוויה האישית של המחברים הם בבחינת הודאת בעל דין הדומה למאה עדים. אמנם, יש חסרון בעובדה שהדברים נכתבו ממרחק של זמן והם משקפים ניסיון של הכותבים לפרש את עברם, אולם יש גם מקום לטענה שהיא הנותנת – גם לאחר עשרות שנים כותבי הזכרונות מתבוננים בערגה אל חוויית הלימוד שלהם בישיבה ומייחסים לה חשיבות כה רבה.

בעמודים הבאים אני מבקש לשרטט קווים אחדים לדמותן של ישיבות ליטא כפי שהם משתקפים בספרות הזכרונות. תחילה אציע כמה אפיונים כלליים של ישיבות אלה. לאחר מכן אתמקד בשלושה נושאים שזכו לתשומת לב רבה של מחברי הזכרונות. הראשון שבהם הוא דמותו של ראש הישיבה. דומה שהבחירה בנושא זה ברורה מאליה. שונים פני הדברים כאשר לשני הנושאים האחרים שבהם אני מבקש לדון: מקומה של ה"השכלה" בישיבה, והמרירות שניהלו התלמידים כנגד ראשי הישיבה.

8 הנצי"ב – ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (1817–1893), עמד בראש ישיבת וולוז'ין מאז ראשית שנות החמישים ועד לסגירת הישיבה בשנת 1892.

לכאורה מדובר בתופעות חריגות שאינן שייכות לשגרת החיים בישיבה, אולם כפי שיתברר בהמשך, דווקא תופעות חריגות אלה יש בהן כדי ללמד על אופיין של ישיבות ליטא.

ב. קווים לדמותן של ישיבות ליטא

בהיסטוריה הארוכה והעשירה של מוסד הישיבה קובעות ישיבות ליטא פרק לעצמן. ראשיתו של פרק זה עם יסודה של ישיבת וולוז'ין בראשית המאה ה'י"ט וקצו עם חורבן יהדות אירופה במהלך מלחמת העולם השנייה. אלא שבמובן מסוים "ישיבות ליטא" לא ממש חלפו מן העולם, שהרי רבות מן הישיבות הפעילות מאז מלחמת העולם השנייה ועד ימינו אלה, הן בישראל הן בתפוצות, אימצו את הדגם של ישיבות ליטא ורואות את עצמן כממשיכות דרכן.

אף על פי שהמושג "ישיבות ליטא" עניינו מוסדות לימוד תורה שנבדלו זה מזה, אם מעט אם הרבה, אפשר להצביע על כמה תכונות משותפות לכולן. בזכות תכונות אלה אפשר לדבר על ישיבות ליטא כעל תופעה אחת, גם אם מגוונות ומסועפת. בבואנו להציע אפיון כולל לישיבות ליטא מן הראוי לפתוח במהפך הארגוני שחולל תמורה בקשרי הגומלין בין הישיבה ובין הקהילה שבתוכה היא שכנה. ביטוי אופייני לקשרי גומלין אלה אנו מוצאים בעדותו של הרב מאיר בר אילן:

היחסים בין בני הישיבה ובני העיר בוולוז'ין לא היו רעים, כשם שלא היו טובים, לא היו כלל יחסים ביניהם. הרי זה היה כעין עיר בתוך עיר...

אם מן הצד החיצוני לא היה מגע בין בני הישיבה ובני העיר, הרי בפנימיות היה יחס של ביטול מסויים מצד הראשונים כלפי האחרונים. היו מביטים עליהם מלמעלה למטה. ולא עוד אלא שהיה גם כינוי ידוע לתושבי העיר: "סטופאקס" (פקקים). כשהיה בן ישיבה אומר בשעת כעסו או דרך הלצה "פקק", הרי המושג היה ברור. פירוש הדבר, יהודי שאין לו שום שייכות אל הישיבה.⁹

מדברי בר אילן עולה, שתלמידי הישיבה התנכרו אל אנשי העיירה ואף התנשאו עליהם. אמנם, ישנן עדויות המציגות תמונה מרוככת יותר של היחסים בין תלמידי הישיבה ובין תושבי העיירה; אלא שגם לפי עדויות אלה אין מנוס מן המסקנה, שמערכת היחסים הזאת התאפיינה בחוסר איוון בוטה כשידם של בני הישיבה על העליונה. בבקשנו להבין את שורשיה של תופעה זו מן הראוי שנתבונן תחילה במערכת היחסים ששררה בין הישיבה ובין הקהילה בדורות שקדמו לייסודה של ישיבת וולוז'ין.

בשלהי המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים הגיעו ישיבות ליטא לשיא פריחתן. אלפי צעירים ברוכי כשרונות גדשו את ספסלי הישיבות כשהם נחושים בשאיפתם להיות לתלמידי חכמים. רבים מהם אכן היו לרבנים ולראשי ישיבות. רבים אחרים היו לחוקרים, לסופרים, לפעילי תנועות פוליטיות ולעסקני ציבור. ישיבות ליטא היו אפוא בית היוצר הן של האליטה הרבנית הן של האליטה התרבותית והפוליטית של החברה היהודית ברוסיה.

ישיבות ליטא — פרקי זכרונות קורע צוהר לעולם זה. רבים מקרב מי שנמנו עם תלמידי הישיבות באותן שנים תיארו את חוויית הלימוד שלהם בישיבה באמצעות כתיבת זכרונות, מתוך הכרה שלתקופת הלימוד בישיבה היתה השפעה מכרעת על התפתחותם האישית ועל מהלך חייהם. זאת ועוד, רבים מן המחברים סברו שבהיותם בישיבה הם זכו להיות עדים ושותפים לאחת התופעות היותר מופלאות בחיי הרוח של עם ישראל. ספרות הזכרונות מעמידה בפנינו תמונה עשירה ורבת גוונים של ישיבות ליטא בתקופה שבה הגיעה השפעתן על החברה היהודית לשיאה.

ישיבות ליטא — פרקי זכרונות מקבץ עשרים וארבעה פרקי זכרונות ושני פרקי ספרות על ישיבות ליטא. בין הישיבות המתוארות בספר בולטות וולוז'ין וטלז. כמו כן נכללו בספר פרקי זכרונות על ישיבות המוסר — סלבודקה, לומזה ונובהרדוק וכן פרקים על ישיבות מיר, לידא, קראז ומאלטש. בין האישים הזוכים לתיאור חי ומפורט בספר בולטים הנצי"ב מוולוז'ין, ר' חיים סלובייצ'יק, ר' אליעזר גורדון, ר' שמעון שקופ ור' יוסף יחזל הורביץ — "הסבא מנובהרדוק".

עיצוב עטיפה: תחיה רוזנטל, ירושלים

0 01850000506 7
דאנאקוד 185-506
מחיר מומלץ לצרכן: 94.40 ש"ח